

αὐτός ἐστιν ἡ

τοπία θανά-
σις καὶ ἀπει-
ας, μᾶλλον δὲ
χει ἀνάγκη ὁ
μπορέσει νὰ
εἶναι ἡ Λει-
τοῦ ἀνθρώπου
ουργούμενης
Ἡ Λειτουργία
τοῦ ἀλλοιώνει
καὶ τὸν παρ-
τὸ δῶρο τοῦ
θεουργεῖται
νη.

ος ἀρχίζει μὲ
νει μὲ τὸ «ἐν
ορευθῶμεν»,
κώβου. Πρό-
θυσίας. Μία
ριφορᾶς μας
εἰα λειτουρ-
προοπτικὴ
«καινῆς κτί-

G 29, 376C.

θεία Λειτουργ-
», Θεσσαλονί-

«ΚΡΑΣΙΣ ΠΟΤΟΥ ΤΕ ΚΑΙ ΛΟΓΟΥ
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ ΚΕΚΛΗΤΑΙ».

Η ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΗ ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Η ΔΙΔΑΧΗ ὡς διακονία τοῦ λόγου¹ καὶ «ἐπὶ ταῖς γραφαῖς διδασκαλία»², γιὰ τὴν οἰκοδομὴ καὶ παραμυθία τῶν πιστῶν, στὸ πλαίσιο μάλιστα τῆς κοινῆς λατρείας καὶ δὴ τῆς θείας Εὐχαριστίας, εἶναι πράξη ποὺ ἀνάγεται σ' αὐτὴν τὴν ἀποστολικὴ ἐποχή. Τῆς τραπέζης τοῦ Κυρίου³, τοῦ Κυριακοῦ δηλαδὴ δείπνου⁴, καὶ τῆς κλάσης τοῦ ἄρτου⁵ προηγείται ἡ τράπεζα τοῦ λόγου, ποὺ «ἔχει ζῶν αἰώνιον»⁶, τρέφει ὅπως ἡ Εὐχαριστία⁷, ἀντιστοιχεῖ στὸν ζωντανὸ ἄρτο τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντα⁸ καὶ ἀναδεικνύει τὸν χαρακτῆρα τοῦ Εὐαγγελίου ὡς μηνύματος χαρᾶς, ἱεραποστολικῆς μαρτυρίας καὶ φανέρωσης τῆς βασιλείας Του⁹.

1. Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων Β', 58, ΒΕΠΕΣ 2, 54³⁷ (= PG 1, 741A).

2. Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων Β', 54, ΒΕΠΕΣ 2, 50²⁹ (= PG 1, 717D).

3. Α' Κορ. 10, 21.

4. Α' Κορ. 11, 20.

5. Λουκ. 24, 35. Πράξ. 2, 42.

6. Ἰω. 5, 24.

7. M. QUENOT, *Ἡ εἰκόνα ὁδηγὸς στὴ θεία Εὐχαριστία. Εἰκόνα, Λόγος καὶ Σάρκα τοῦ Θεοῦ*, ἐκδ. «Τέρτιος», Κατερίνη 1999, σ. 101.

8. Ἰω. 6, 50-51: «Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγη καὶ μὴ ἀποθάνῃ· ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· ἐάν τις φάγη ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σὰρξ μου ἐστίν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς». Βλ. καὶ Δ. Α. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Σπουδὴ στὴ χριστιανικὴ ὁμιλία Α' Τὸ λογοτεχνικὸ περιβάλλον καὶ ἡ γένεσίς της*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 111-112.

9. Λουκ. 4, 16. Ὁ Ἰησοῦς εὐρισκόμενος στὴ Ναζαρετ ἔκαμε τὸ πρῶτο κήρυγμα στὴ Συναγωγή, μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσι σχετικῆς περικοπῆς ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη (Ἠσ. 61, 1-2): «Καὶ εἰσῆλθε κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ ἀνέστη ἀναγνῶναι. Καὶ ἐπεδόθη αὐτῷ βιβλίον Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, καὶ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον, εὗρε τὸν τόπον οὗ ἦν γεγραμμένον· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συνετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεςιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δε-

Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ παράδειγμα σύμφωνα μετὰ τὸ ὅποιο, μετὰ τὴν ἐμπειρία τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τὸ ἄκουσμα τοῦ πρώτου κηρύγματος τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, οἱ βαπτισθέντες χριστιανοὶ «ἦσαν προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ, τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς»¹⁰. Στὴ φράση αὐτὴ μποροῦμε νὰ διακρίνουμε τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῶν πρωτοχριστιανικῶν συνάξεων, ὅπου στὴν κοινὴ λατρεία κυριαρχοῦν ὁ λόγος (διδαχὴ) καὶ τὸ Κυριακὸ δεῖπνο. Ὑπάρχει δηλαδὴ ἄμεση σχέση μεταξὺ «κλάσεως τοῦ ἄρτου» (Εὐχαριστίας) καὶ «λόγου»¹¹.

Τὸ «προσκαρτεροῦντες» καὶ τὸ «καὶ ταῖς προσευχαῖς» ἀναφέρονται προφανῶς στὴ λατρεία, κατὰ τὰ ἀντίστοιχα τῶν Πράξεων· «ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτεροῦμεν»¹², ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου· «τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες»¹³. Σὲ ἕνα λοιπὸν καθαρὰ λατρευτικὸ περιβάλλον διασφαλίζεται ἡ κοινωνία καὶ ἡ ἐνότητα τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἐφόσον ὅλοι ἀκοῦνε τὴ διδαχὴ, τῆς ὁποίας, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Συναγωγῆς, προηγεῖται ἡ ἀνάγνωσις βιβλικοῦ κειμένου¹⁴

κτόν. Καὶ πτύξας τὸ βιβλίον, ἀποδοὺς τῷ ὑπηρέτῃ ἐκάθισε· καὶ πάντων ἐν τῇ συναγωγῇ οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἀτενίζοντες αὐτῷ. Ἡρξάτο δὲ λέγειν πρὸς αὐτοὺς ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν». Βλ. καὶ I. Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, Ὀμιλιτική, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 24.

10. Πράξ. 2, 41-42.

11. Ἀνάλογη μαρτυρία ἔχουμε καὶ στὴν περίπτωση τῆς ἐπίσκεψης τοῦ ἀποστόλου Παύλου στὴν Τρωάδα, Πράξ. 20, 7: «Ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων συνηγμένων τῶν μαθητῶν κλάσαι ἄρτον, ὁ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς, μέλλον ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον, παρέτεινέ τε τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτίου». Βλ. καὶ Γ. Ν. ΦΙΛΙΑ, «Ἡ "ἱερουργία" τοῦ λόγου: Ἡ θέσις τοῦ κηρύγματος στὴ θεία Λειτουργία», ἐν Σύναξη 83 (Ιούλ.-Σεπτ. 2002) 8. Ο. CULLMANN, *Early Christian Worship*, 1953, σ. 12.

12. Πράξ. 6, 14.

13. Ρωμ. 12, 12. Βλ. καὶ Χ. Σ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ, Ἡ ἐνότης τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας [Ἀνάλεκτα Βλατάδων, 19], Θεσσαλονίκη 1974, σ. 412.

14. I. Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Λειτουργικὴ (Πανεπιστημιακὰ Παραδόσεις)*, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 33: «Τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου πιθανῶς προηγεῖτο ὁ ἀσπασμὸς τῆς ἀγάπης καὶ συνδιαλλαγῆς (Ματθ. 5, 23). Ἡ ψαλμωδία ψαλμῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἢ καὶ αὐτοσχεδίων χριστιανικῶν ὕμνων, ἀνάγνωσις περικοπῆς ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τῶν

καὶ ὅλοι ὡς «ἐν σῶμα»¹⁵ μετέχουν τοῦ ἀναστημένου Χριστοῦ κατὰ τὴ θεία Εὐχαριστία¹⁶.

Στὸ πρότυπο αὐτὸ τῶν κατὰ τὴν ἀποστολικὴ ἐποχὴ συνάξεων, ὅπου τὰ κύρια στοιχεῖα εἶναι ἡ ἀνάγνωσις τῶν Γραφῶν –κήρυγμα καὶ ἡ κλάσις τοῦ ἄρτου– Εὐχαριστία, στηρίχθηκε τὸ κατὰ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες διαμορφωθὲν ἐνιαῖο κείμενο τῆς θείας Λειτουργίας¹⁷. Ὁ ἅγιος Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς περιγράφοντας τὴν τάξιν τῆς Λειτουργίας ποὺ ἐτελεῖτο στὴν Ἐκκλησία κατὰ τὸν δευτέρου μ.Χ. αἰ. λέγει: «Καὶ τῆ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρα πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγροὺς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκεται μέχρις ἐγχωρεῖ. Ἐῖτα παυσαμένου τοῦ ἀναγινώσκοντος, ὁ προεστὼς διὰ λόγου τὴν νοθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται. Ἐπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάντες, καὶ εὐχὰς πέμπομεν· καὶ ὡς προέφημεν, παυσαμένων ἡμῶν τῆς εὐχῆς, ἄρτος προσφέρεται καὶ οἶνος καὶ ὕδωρ»¹⁸.

Στὸ ὡς ἄνω κείμενο φαίνεται καθαρὰ ἡ σύνδεσις ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ ἀναγνωσμάτων καὶ κηρύγματος¹⁹, ἀλλὰ καὶ τῆς διὰ τοῦ

ἀποστόλων καὶ ὁμιλία, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Λατρείας τῆς συναγωγῆς». Βλ. καὶ Π. Ν. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Ἀρχαὶ καὶ χαρακτὴρ τῆς Χριστιανικῆς Λατρείας (Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Χριστιανικῆς Λατρείας)*, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1993, σσ. 13, 27, 36. ΦΙΛΙΑ Γ. Ν., «Ἡ "ἱερουργία" τοῦ λόγου: Ἡ θέσις τοῦ κηρύγματος στὴ θεία Λειτουργία», ὁ.π., σ. 7. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὴ ρητορικὴ καὶ ἐκφορὰ τοῦ σύγχρονου Θεολογικοῦ Λόγου*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθῆναι 2008, σ. 14. Δ. Α. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, ὁ.π., σσ. 55-74, 91-94.

15. Α' Κορ. 6, 16· 10, 17.

16. Ματθ. 26, 27: «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες». Πρβλ. Μάρκ. 14, 23.

17. Α. Κ. ΚΑΛΥΒΟΠΟΥΛΟΥ, *Χρόνος τελέσεως τῆς θείας Λειτουργίας*, «Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ» [Ἀνάλεκτα Βλατάδων, 37], Θεσσαλονίκη 1982, σσ. 74-77.

18. *Ἀπολογία πρώτη ὑπὲρ χριστιανῶν* 67, PG 6, 429B. Βλ. καὶ Π. Ν. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, «Ἡ τελεσιουργία τῆς θείας Εὐχαριστίας κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας», ἐν *Θεολογία* 2 (1924) 148-163· 255-276.

19. Γιὰ τὴν μετὰ τὰ ἀναγνώσματα κανονικὴ θέσις τοῦ κηρύγματος, βλ. Κ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ (Μ. Πρωτ/ρου), *Λειτουργικῶν ἀτόπων ἐπισήμανσις*. Ἀνάτυπον ἀπὸ τὸ περιοδικὸν Γρηγόριος Παλαμᾶς 767 (1997) 222-223.

λόγου νουθεσίας (κηρύγματος) μετὰ τῆς θεῆς Εὐχαριστίας²⁰. Βιβλικὸς λόγος, ἐρμηνευτικὴ διδαχὴ καὶ προσφορὰ τῶν δώρων σὲ μία ἀδιάσπαστη ἐνότητα συνθέτουν καὶ ἐκφράζουν τὸ μυστήριον τῆς συνάξεως καὶ τῆς Βασιλείας, τὸν νοῦν τῆς ὅλης ἱερουργίας²¹, τὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησίαν «ἐν λόγῳ καὶ ἐν μυστηρίῳ»²², καθόσον «ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι παρὰ αὐτὰ τὰ δύο, ὁ ἄμβωνας καὶ ἡ ἁγία Τράπεζα, ἡ ἱερουργία τοῦ λόγου καὶ ἡ Λειτουργία τῶν θεῶν Μυστηρίων. Ἡ Ἐκκλησία στὸν αἰῶνα λειτουργεῖ καὶ ὅταν κηρύττει τὸ λόγο καὶ ὅταν ἐπιτελεῖ τὴν ἀναίμακτον ἱερουργίαν»²³.

Αὐτὴν τὴν ἐνότητα ἀναδεικνύουν καὶ ἄλλα κείμενα τῆς ἀρχαῖκῆς Ἐκκλησίας ἐπιβεβαιώνοντας τὸ γεγονός ὅτι στὴ θεῖα Λειτουργία παρατίθενται δύο τράπεζες, ἡ τράπεζα τοῦ λόγου καὶ ἡ τράπεζα τοῦ μυστικοῦ δείπνου²⁴. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀναφορᾶς τοῦ στὴ χρῆσιν τοῦ ποτοῦ, θεμελιώνει τὴ σχέση αὐτὴ –λόγου καὶ μυστηρίου– χριστολογικὰ καὶ μέσα ἀπὸ τὴν περι τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐνσαρκώσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πάθους τοῦ Κυρίου τυπολογία καὶ θεολογία. Ἡ ἁγία ἄμπελος²⁵ –γράφει– «τὸν βότρυν ἐβλάστησε τὸν προφητικόν»²⁶. Αὐτὸς ὁ βότρυν ὁ μέγας

20. Α. ΣΜΕΜΑΝ, *Εὐχαριστία. Τὸ μυστήριον τῆς Βασιλείας*, ἐκδ. «Ἀκρίτας», Ἀθήνα 2000, σ. 92: «Ἐδῶ γίνεται φανερὴ ἡ σύνδεσις ἀνάμεσα στὴν ἀνάγνωσι τῆς Γραφῆς μετὰ τὴν ὁμιλίαν ἀφενός, καὶ μετὰ τὴν προσφορὰ τῶν εὐχαριστιακῶν δώρων ἀφετέρου».

21. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, *Εἰς τὴν θεῖαν Λειτουργίαν*, Α', SC 4bis, 70 (15). (= PG 150, 369A).

22. Π. ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ, *Ἡ προσευχὴ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 31997, σ. 43.

23. Δ. Α. ΨΑΡΙΑΝΟΥ († Μητρ. Σερβίων καὶ Κοζάνης), *Ἡ θεῖα Λειτουργία*, Ἀθῆναι 31990, σ. 223.

24. Ι. Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, «Τὸ σύστημα τῶν ἀγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων στὴν Ὁρθόδοξον Λατρεία. Πλεονεκτήματα, μειονεκτήματα, δυνατότητες βελτιώσεως», ἐν *Ιερουργεῖν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ Ἁγία γραφὴ στὴν Ὁρθόδοξον Λατρεία, Πρακτικὰ Ἐ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων* [Σειρὰ Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη, 10], Ἀθήνα 2004, σ. 71.

25. Ἦσ. 5, 1. Ἡ ἀναφορὰ εἶναι προφητικὴ γιὰ τὴν Παναγία.

26. Ἀριθ. 13, 23 ἐξ. Ὁ προφητικὸς βότρυν (σταφύλι) προτυπώνει «τὸν βότρυν τὸν πέπειρον» (β' τροπᾶριον ζ' ὁδῆς Κανόνα Ἀκαθίστου), τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ δηλαδὴ ὡς ἐνσαρκωμένο Λόγον.

εἶναι «ὁ Λόγος ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θλιβεῖς» καὶ αὐτὸς ποὺ θέλησε στὸ γάμο τῆς Κανᾶ νὰ ἀναμιχθεῖ μὲ τὸ ὕδωρ²⁷, ὅπως καὶ τὸ δικό του αἷμα ἀναμιγνύεται μὲ τὴ σωτηρία. «Διπλὸν δὲ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου· τὸ μὲν ἔστιν αὐτοῦ σαρκικόν, ᾧ κεχρίσμεθα. Καὶ τοῦτ' ἔστι πιεῖν τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, τῆς Κυριακῆς μεταλαβεῖν ἀφθαρσίας· ἰσχύς δὲ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, ὡς αἷμα σαρκός»²⁸.

Κατ' ἀναλογία, συνεχίζει ὁ ἐν λόγῳ Ἀλεξανδρινὸς θεολόγος, «κίρνανται ὁ μὲν οἶνος τῷ ὕδατι, τῷ δὲ ἀνθρώπῳ τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ μὲν εἰς πίστιν εὐωχεῖ, τὸ κρᾶμα, τὸ δὲ εἰς ἀφθαρσίαν ὀδηγεῖ, τὸ Πνεῦμα, ἡ δὲ ἀμφοῖν αὐθις κρᾶσις ποτοῦ τε καὶ λόγου εὐχαριστία κέκληται, χάρις ἐπαινουμένη καὶ καλή, ἥς οἱ κατὰ πίστιν μεταλαμβάνοντες ἀγιάζονται καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν, τὸ θεῖον κρᾶμα τὸν ἀνθρώπον τοῦ πατρικοῦ βουλήματος Πνεύματι καὶ Λόγῳ συγκιρνάντος μυστικῶς»²⁹. Τὸ Πνεῦμα ἔχει οἰκειωθεῖ μὲ τὴν φερόμενη ἀπ' αὐτόν, τὸν Λόγο δηλαδή, ψυχὴ, ἡ δὲ σάρκα ἔχει οἰκειωθεῖ μὲ τὸν Λόγο, ἀφοῦ ἐξ αἰτίας τῆς «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο»³⁰.

Ὁ Ὁριγένης χαρακτηρίζει τὴ Γραφὴ ὡς θησαυρὸν³¹ καὶ καλεῖ τοὺς χριστιανούς, ποὺ ἀκοῦνε τὴν Παλαιὰ Διαθήκη καὶ τὸ Εὐαγγέλιο στὴν Ἐκκλησία, νὰ ζοῦν βίον προφητικὸν καὶ ἀποστολικόν³², μιμούμενοι προφανῶς τὰ παθήματα καὶ τὴν ἀγία ζωὴ τόσο τῶν προφητῶν, ὅσο καὶ τῶν ἀποστόλων· «Καὶ ἡμεῖς οὖν πάντες, ὅση δύναμις, σπεύσωμεν ἐπὶ τὸν βίον τὸν προφητικόν, ἐπὶ τὸν βίον τὸν ἀποστολικόν, τὸν ὀχληρὸν μὴ φεύγοντες· ἀθλητῆς γάρ, ἂν φύγη τὸ τῆς ἀθλήσεως ὀχληρὸν, τὸ ἰδὺ τοῦ στεφάνου οὐκ ἀπολλίπεται»³³.

27. Ἰω. 2, 7-9.

28. «Πῶς τῷ ποτῷ προσε νεκτέον», ἐν Παιδαγωγός, Λόγοι Β' καὶ Γ', Κείμενο - Μετάφραση - Σχόλια ἀπὸ τὸν ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, ΕΠΕ 113, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 42-43.

29. «Πῶς τῷ ποτῷ προσε νεκτέον», ὁ.π., σσ. 44-45.

30. Ἰω. 1, 14. Πρβλ. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, «Πῶς τῷ ποτῷ προσε νεκτέον», ὁ.π., σσ. 44-45. Βλ. καὶ Γ. ΒΕΡΓΩΤΗ, «Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρέας καὶ τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας», Ἀνάπτυχο ἀπὸ τὸ περιοδικὸν Γρηγόριος Παλαμᾶς 762 (1996) 240-241.

31. Εἰς τὸν Ἱερεμίαν 14, 12, PG 13, 417 ABCD.

32. Ὁ.π., PG 13, 421 ABCD.

33. Ὁ.π., PG 13, 424A.

Ἀνάγνωσμα καὶ κήρυγμα κατὰ τὸν Ὠριγένη εἶναι κοντά³⁴. Καὶ τὰ δύο καλλιμεροῦν τὴν εὐσέβεια καὶ τὴν ἀρετή³⁵. Ὅποιος δὲ ἀκούει τὴν ὥρα αὐτὴ τὸν Χριστό, ποὺ παρουσιάζεται ὡς οἰκοδοσπότης προσφέροντάς μας «ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά»³⁶, εἶναι σὰν νὰ μαθητεύει στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁποῖα διδάσκεται «ἐν παντὶ λόγῳ τῷ παρὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ ἐν πάσῃ γνώσει τῇ περὶ τῆς καινῆς Χριστοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίας, καὶ τὸν πλοῦτον τοῦτον ἔχων ἀποκείμενον ἐν τῷ αὐτῷ θησαυρῷ, ᾧ θησαυρίζει ὡς βασιλεία μεμαθητευθεὶς τῶν οὐρανῶν, ἐν οὐρανῷ, “ὅπου οὔτε σὴς ἀφανίζει, οὔτε κλέπται διορύσσουσι”»³⁷. Ἡ μαθητεία δὲ στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐλλειπής, ἐὰν δὲν κατοικήσει στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὁ Ἰησοῦς Χριστός³⁸.

Αὐτὸς ὁ λόγος τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τοῦ κηρύγματος, ποὺ οἰκοδομεῖ, σώζει, παρηγορεῖ καὶ προετοιμάζει τὸν πιστὸ γιὰ τὴ

34. *Εἰς τὴν Γένεσιν* 10, 1, PG 12, 215D. *Εἰς τὴν Ἐξοδον* 8, 8, PG 12, 348D-349 ABC. *Εἰς τὸ Λευϊτικὸν* 4, 9, PG 12, 444BC καὶ 475B-478A. *Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολὴν* 9, 2, PG 14, 1208 ἔξ. Βλ. καὶ Π. Ν. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Ἀρχαὶ καὶ χαρακτὴρ τῆς Χριστιανικῆς Λατρείας...*, σ. 206. ΕΥ. Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, *Μαθήματα Λειτουργικῆς* (τεῦχος Α'), Ἀθῆναι 1993, σσ. 168-169.

35. *Κατὰ Κέλσου* 3, 50, PG 11, 985C: «Ἡ τί τούτοις παραπλήσιον πράττομεν, οἱ καὶ δ' ἀναγνωσμάτων καὶ διὰ τῶν εἰς αὐτὰ δινηθήσεων προτρέποντες μὲν ἐπὶ τὴν εἰς τὸν Θεὸν τῶν ὄλων εὐσέβειαν καὶ τὰς συνθρόνους ταύτη ἀρετάς· ἀποτρέποντες δ' ἀπὸ τοῦ καταφρονεῖν τοῦ θείου καὶ πάντων τῶν παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πραττομένων;».

36. *Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον* 10, PG 13, 872C: «Καινὰ μὲν τὰ πνευματικά, καὶ ἀεὶ ἀνακαινούμενα ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ ἔσω τῶν δικαίων ἀνθρώπων, καὶ “ἀνακαινούμενον ἀεὶ ἡμέρα καὶ ἡμέρα” παλαιὰ δὲ τὰ ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένα λίθοις καὶ λιθίναις καρδίαις τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου, ἵνα τῇ συγκρίσει τοῦ γράμματος καὶ τῇ παραστάσει τοῦ πνεύματος πλουτίσῃ τὸν μαθητευθέντα τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν γραμματέα».

37. Ὁ.π., PG 13, 869B.

38. Ὁ.π., PG 13, 869A: «Διὰ τοῦτο καὶ ὅσον μὲν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν Θεὸς Λόγος, οὐκ ἐπιδημεῖ ψυχῇ, οὐκ ἔστιν ἐν ἐκείνῃ ἢ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· ὅταν δὲ ἐγγὺς γένηται τοῦ χωρῆσαι τὸν Λόγον, τούτῳ ἐγγίξει ἢ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν». Γιὰ τὸν ἀγιαστικὸ καὶ σωτήριον ρόλο τοῦ κηρύγματος, βλ. Δ. ΒΑΚΑΡΟΥ (Πρωτ/ρου), *Ἀπὸ τὴν Γέννηση μέχρι τὴν Πεντηκοστή*, Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 347-350.

κοντά³⁴. Καὶ ὅποιος δὲ μὴ ὡς οἰκοδεσπότης καὶ τοῦ Θεοῦ, ἢ τῆς Διαθήκης τοῦ Ἰησοῦ διδάσκει ἐν τῷ αὐτῷ οὐρανῶν, ἀλλὰ δι' οὐκ ἐπιεικῆ ἀλλειπίης, ἐὰν ἴσχυρὸς³⁸.

ἡμετέρου, ποῦ ἀποδοχὴ γιὰ τὴν

8, 8, PG 12, 475B-478A. *Εἰς τὴν Π. Ν. ΤΡΕΜΠΕΡΕΤΣΙΟΥ*. ΕΥ. Δ. ΘΕΟΛΟΓ. 8-169.

πλήσιον πράττοντες προτρέποντες τὸν θρόνον ταύτης ἐπὶ πάντων τῶν

πνευματικά, ἀνθρώπων, καὶ ἀμαρτίας ἐντεταμένον, ἵνα τῇ συγκοινωνίᾳ τὸν μα-

Χριστός, ὁ ἐν τῷ αὐτῷ λόγον, τούτου ὡς ἰσοπέδιο ῥόλο ἵσχυρὸς μέχρι τὴν

βασιλεία, κατὰ τὸν Ὁριγένη, ταυτίζεται μὲ τὸν Λόγο ποῦ ἔλαβε σάρκα «καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας»³⁹. Προκειμένου δὲ νὰ τεκμηριώσῃ τὴ θεολογικὴ του σκέψη περὶ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας τοῦ Λόγου ἢ τοῦ κεκλασμένου λόγου⁴⁰ καὶ «καινοῦ ἄρτου» συγκρίνει τὸν σίτο τοῦ Ἰωσήφ μὲ τὸν Χριστὸ ὡς σίτο· «Ἄλλος δὲ σίτος, ὃν μερίζει τοῖς ἰδίῳις μαθηταῖς· σίτος εὐαγγελικός τε καὶ ἀποστολικός. Διὰ τοῦτο ἀρτοποιῶμεν, “παλαιὰν” δὲ “ζύμην” (Α΄ Κορ. 5, 7) μὴ παραλάβωμεν, ἵνα καινὸν ἄρτον ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ποιήσωμεν»⁴¹. Παραπέμπει ἐπίσης καὶ στὸν Λόγο ὡς ἄρτο, τὸν ὁποῖον ὅποιος τὸν φάει θὰ ζήσει στὸν αἰῶνα⁴², ὅπως ἐπίσης συνδέει τὸ θαῦμα τῶν πεντακισχλίων μὲ τὸν λόγο τῶν Γραφῶν⁴³.

Ἔχουμε λοιπὸν τὸ Λόγο ποῦ σαρκώθηκε, δηλαδὴ τὸν Χριστό, ὡς καινὸν ἄρτον σοφίας καὶ ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐχαριστιακὸν

39. Ἰω. 1, 14.

40. Π. ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ, ὁ.π., σσ. 164-166. Βλ., καὶ Τ. ΤΣΟΜΠΙΑΝΗ, «Τὸ μυστήριον τοῦ κεκλασμένου λόγου». *Τὸ κήρυγμα στὴ θ. Λειτουργία*, ἐν Γρηγόριος Παλαμάς 774 (1998) 601-615.

41. *Εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν* 28, ΒΕΠΕΣ 15, 51.

42. *Εἰς τοὺς Ψαλμοὺς* ρη΄, ΒΕΠΕΣ 16, 126: «Αὐτὸς γὰρ ὁ Λόγος φησὶν ἄρτος εἶναι· “Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβάς· ὁ φαγὼν τοῦτον τὸν ἄρτον ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα” (Ἰω. 6, 51). Καὶ φησὶ γὰρ ὁ Λόγος ἔχειν σάρκα ἐν τῷ “ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ· ἢ γὰρ σὰρξ μου ἀληθὴς ἐστὶ βρωσις” (Ἰω. 6, 55-56). Ἐὰν οὖν κορεσθῶμεν τούτου τοῦ ἄρτου, ὃ ἐστὶ τοῦ Λόγου, ἐρευξόμεθα ὕμνον. Ποτὲ δὲ ἐξερευξόνται καὶ ευχαί». Κατὰ τὸν Ὁριγένη «ὑπάρχουν δύο εἴδη θείας κοινωνίας: Ἡ πρώτη εἶναι τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δεύτερη τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος». Β. Ι. ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗ (Πρωτ/ρου), *Ὁ ἐκκλησιολογικὸς χαρακτήρας τῆς ποιμαντικῆς - Λεντίφ ζωννύμενοι* II, ἐκδ. «Μυγδοῖα», Θεσσαλονίκη 2005, σ. 104. Α. ΣΜΕΜΑΝ, *Ἡ λειτουργικὴ ἀναγέννησις καὶ ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία*, μετ. Ν. Χριστοδούλου, ἐκδ. «Σηματαῶρος», Λάρισα 1989, σ. 24.

43. *Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον* 11, PG 13, 905B. «Οὐκ ἔχομεν ὧδε εἰ μὴ πέντε ἄρτους καὶ δύο ἰχθύας». Πέντε μὲν ἴσως αἰνισσόμενοι ἄρτους εἶναι τοὺς αἰσθητοὺς τῶν Γραφῶν λόγους, καὶ διὰ τοῦτο ἰσαριθμοὺς ταῖς πέντε αἰσθήσεσι· δύο δὲ ἰχθύς, ἦτοι τὸν προφορικὸν καὶ τὸν ἐνδιάθετον λόγον, ὡς περὶ ὄψον τυγχάνοντας τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς αἰσθητῶν κειμένων, ἢ τάχα καὶ τὸν φθάσαντα ἐπ’ αὐτοὺς περὶ Πατέρους καὶ Υἱοῦ λόγον».

ἄρτον ζωῆς αἰωνίου καὶ ἀθανάτου τραπέζης. Στὴ θεία Λειτουργία, ἢ ὁποῖα συγκεφαλαιώνει ὅλο τὸ μυστήριό τῆς ἐν Χριστῷ οἰκονομίας⁴⁴, ἐσθίουμε τὴ σάρκα καὶ πίνουμε τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ὄχι μόνο κατὰ τὴ θεία Εὐχαριστία, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσι τῶν Γραφῶν⁴⁵, κατὰ τὴν ὁποῖαν, ὅπως σημειώνει ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, «ἀκούομεν τὸ εὐαγγέλιον ὡς ἐὰν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος εὕρισκετο πρὸ ἡμῶν καὶ ἐλάλει πρὸς ἡμᾶς»⁴⁶.

Καὶ στὶς δύο Τράπεζες, αὐτὴν τοῦ λόγου καὶ αὐτὴν τῆς Εὐχαριστίας, οἰκοδεσπότης εἶναι ὁ Χριστός. Στὴν πρώτη γευόμεθα «τὸν γλυκασμὸν τῆς θείας ὠραιότητος»⁴⁷ καὶ στὴ δεύτερη «ὅτι χρῆστος ὁ Κύριος»⁴⁸. Καὶ στὴ μία καὶ στὴν ἄλλη τελεσιουργὸς δύναμις εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἀγιαζόμενον, «διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως»⁴⁹ γίνεται. Ὁ ἄρτος καθαγιάζεται μὲ τὴν ἐπίκλησι καὶ τὴ δύναμι τοῦ λόγου τῆς εὐχῆς, προκειμένου νὰ μεταβληθεῖ μὲ μυστικὸ τρόπο σὲ ἀληθινὴ βρώσι, «ἦντινα ὁ φαγὼν πάντως ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα, οὐδενὸς δυναμένου φαύλου ἐσθίειν αὐτήν»⁵⁰. Τὸ ῥόλο τῆς ἐπίκλησις γιὰ τὴν πρώτη τράπεζα τὸν ἔχει ἡ εὐχὴ πρὶν ἀπὸ τὸ

44. Π. Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ, «Ἡ θεία Λειτουργία: Συγκεφαλαίωσι τοῦ μυστηρίου τῆς ἐν Χριστῷ οἰκονομίας», ἐν *Θεολογία* 80 (Οκτ.-Δεκ. 2009) τευχ. 4, σσ. 77-106.

45. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ, *In Ecclesiasten* 3, 13, PL 23, 1092A: «Porro, quia caro Domini verus est cibus, et sanguis ejus verus est potus, juxta ἀναγωγὴν, hoc solum habemus in praesenti saeculo bonum, si vescamur carne ejus, et cruore potemur, non solum in mysterio (Eucharistia) sed etiam in Scripturarum lectione. Verus enim cibus et potus, qui ex verbo Dei sumitur, scientia Scripturarum est».

46. *In Joannis Evangelium*, 30, 1, PL 35, 1632: «Nos itaque sic audiamus Evangelium, quasi praesentium; nec dicamus».

47. Ι. Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, «Παράδοσι καὶ ἀνανέωσι στὸ κήρυγμα», ἐν *Λειτουργικὰ Θέματα Γ'*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 52. Βλ. καὶ *Σύναξι* 83 (Ιούλ.-Σεπτ. 2002) 77.

48. Ψαλμ. 33, 9.

49. Α' Τιμ. 4, 5.

50. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, *Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον* 11, PG 13, 952A. Βλ. καὶ Ι. Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, «Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ θείᾳ Λατρείᾳ», ἐν *Λειτουργικὰ Θέματα Α'*, Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 59-66.

Εὐαγγέλιο. «Εἶναι ἡ μυστηριακὴ μεταβολὴ τῆς ἀνάγνωσις τῶν Γραφῶν σὲ λόγο Θεοῦ, ποὺ προσφέρεται σὰν τροφή»⁵¹.

Μυστηριακὴ λοιπὸν πράξη ἡ εὐχαριστιακὴ θυσία, ἡ ὁποία μεταβάλλει τὸν ἄρτο καὶ τὸν οἶνο σὲ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, χαρίζει στὸν ἄνθρωπο τὴν πρωτόκτιστη ὁμορφιὰ τοῦ παραδείσου⁵² καὶ καταυγάζει μὲ τὸ φῶς τῆς θείας ἀγάπης ὁλόκληρο τὸν κόσμο⁵³. Μυστηριακὴ ὁμως πράξη εἶναι καὶ ἡ τράπεζα τοῦ λόγου, ἐπειδὴ «μετασχηματίζει τὰ λόγια τοῦ Εὐαγγελίου σὲ λόγο Θεοῦ καὶ στὴ φανέρωση τῆς Βασιλείας Του. Καὶ ἀκόμα μετασχηματίζει τὸν ἄνθρωπο, ποὺ ἀκούει τὸν λόγο, σὲ δοχεῖο τοῦ Λόγου καὶ σὲ ναὸ τοῦ Πνεύματος»⁵⁴. Ὅπως στὴν εὐχαριστιακὴ τράπεζα θύτης καὶ θύμα, προσφέρων καὶ προσφερόμενος, εἶναι ὁ Χριστός⁵⁵, ἔτσι καὶ στὴν τράπεζα τοῦ λόγου ὁ κήρυκας καὶ τὸ κήρυγμα «ταυτίζονται, ἐφόσον ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Λόγος καὶ ὁ ἴδιος μὲ ἀνθρώπινο λόγο μαρτυρεῖ γιὰ τὴν Ἀλήθεια ποὺ ταυτίζεται μὲ τὸν ἴδιο καὶ ὁ ἴδιος τὴν ἀποκαλύπτει»⁵⁶.

Ὅπως ἀγιάζει τὸ μυστήριό τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὁποῖο προσφέρεται «εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τοῦ ἀγίου Πνεύματος, εἰς βασιλείας οὐρανῶν πλήρωμα»⁵⁷, ἔτσι ἀγιάζει καὶ ὁ λόγος, ὡς «λόγος τοῦ Εὐαγγελίου»⁵⁸ καὶ «λόγος τῆς σωτηρίας»⁵⁹. Ἀρκεῖ νὰ μὴν τὸν ἀκοῦνε μόνο οἱ πιστοί, ἀλλὰ καὶ

51. Τ. ΤΣΟΜΠΙΑΝΗ, ὁ.π., σ. 605. Βλ. καὶ Π. ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ, ὁ.π., σ. 167.

52. Χ. Γ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ (Αρχιμ.), *Ἡ θεία Εὐχαριστία Μυστήριό Μυστηρίων*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1994, σ. 242.

53. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ (Ἱερομονάχου), *Ἡ θεία Λειτουργία. Σχόλια*, Ἅγιον Ὄρος 1993, σσ. 286-287. Π. Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ, *Λειτουργικὲς Μελέτες II*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 206-211.

54. Ι. ΖΗΖΙΟΥΛΑ (Μητρ. Περγάμου), *Ἡ κτίσις ὡς Εὐχαριστία*, ἐκδ. «Ἀκρίτας», Ἀθήνα 1992, σ. 32. Βλ. καὶ Τ. Π. ΤΣΟΜΠΙΑΝΗ, *Τὸ μυστήριό καὶ ἡ διακονία τοῦ λόγου*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 22-23.

55. Π. Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ, *Λειτουργικὲς Μελέτες II*, σσ. 184-189.

56. Δ. Α. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, ὁ.π., σ. 95.

57. Τμῆμα τῆς Ἀναφορᾶς τῆς θείας Λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου μετὰ τὴν ἐπίκληση.

58. Πράξ. 15, 7.

59. Πράξ. 13, 26. Α' Κορ. 15, 2. Βλ. καὶ Δ. ΒΑΚΑΡΟΥ (Πρωτ/ρου), *Τὸ θεῖον κήρυγμα*, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 79-84.

νὰ τὸν ἐφαρμόζουν⁶⁰. Μποροῦμε πλέον νὰ μιλάμε γιὰ τὴν ἱερουργία τοῦ μυστηρίου, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἱερουργία τοῦ θεοῦ λόγου. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἶναι σαφῆς ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτό, ὅταν γράφει ὅτι «διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ»⁶¹. Αὐτὸ τὸ ἔργο, τὸ χάρισμα τοῦ λόγου τὸ πρὸς οἰκοδομίν, σημειώνει ὁ ἅγιος Συμεὼν Θεσσαλονίκης, «ἔργον ἦν τῷ Κυρίῳ καὶ τοῖς μαθηταῖς καὶ πατράσι διακονία»⁶². Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ κατὰ τὴ χειροτονία τοῦ πρεσβυτέρου ὁ ἐπίσκοπος εὔχεται «ἵνα –ὁ χειροτονοῦμενος– γένηται ἄξιος ... ἱερουργεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας»⁶³.

Ἀπὸ ὅσα ἤδη ἀναφέραμε διεφάνη ὅτι στὴ θεία Λειτουργία ἀποκαλύπτεται ὁ Λόγος ὡς βρώσι κατὰ τὸ κήρυγμα καὶ ὡς βρώσι κατὰ τὴ θεία μετάληψη. «Ἡ Ἐκκλησία στὸν αἰῶνα λειτουργεῖ, καὶ ὅταν κηρύττει τὸ λόγο καὶ ὅταν ἐπιτελεῖ τὴν ἀναίμακτη ἱερουργία»⁶⁴. Ὁ Χριστὸς εἶναι παρὼν στὴ θεία Εὐχαριστία ὄχι μόνο ὡς προσφέρων καὶ προσφερόμενος, ἀλλὰ καὶ ὡς Σοφία καὶ Λόγος ποὺ μᾶς δίδει τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας, τὴν ἀληθινὴ σοφία καὶ τὴν πνευματικὴ τροφὴ εἰς ζωὴν αἰώνιον. «Τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ προσλαμβάνει τὴ θεολογικὴ του σημασία καὶ τὴν ἀξία του στὴ συνάθροιση καὶ τὴν ὁρατὴ φανέρωση τῆς εὐχαριστιακῆς κοινωνίας. Ὁ σαρκωμένος Λόγος τοῦ Θεοῦ τρέφει τὴν Ἐκκλησία ὡς "εὐαγγέλιο" καὶ ὡς πνευματικὸς ἄρτος. Πραγματικὰ δὲν εἶναι δυνατὸ κάποιος νὰ μετέχει στὸ εὐχαριστιακὸ τμῆμα τῆς θείας Λειτουργίας

60. Ἰακ. 1, 22: «Γίνεσθε δὲ ποιπται λόγου καὶ μὴ μόνον ἀκροαταί, παραλογιζόμενοι ἑαυτοῖς».

61. Ρωμ. 15, 16.

62. Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πρωτοπαπᾶν τῆς περὶ τὸν Χάνδακα ἐκκλησίας, περὶ θεοῦ κηρύγματος, ἐν Ἁγίου Συμεὼν Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης (1416/17-1429), Ἔργα Θεολογικά, κριτικὴ ἔκδοσις μετ' εἰσαγωγῆς ὑπὸ D. BALFOUR [Ἀνάλεκτα Βλατάδων, 34], Θεσσαλονίκη 1981, σ. 233.

63. Εὐχὴ χειροτονίας πρεσβυτέρου. Βλ. καὶ Δ. ΒΑΚΑΡΟΥ (Πρωτ/ρου), Ἡ ἱερωσύνη στὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία τῶν πέντε πρώτων αἰώνων, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 242 ἔξ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Τὸ θεῖον κήρυγμα, σσ. 85-90. I. Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, «Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ θεῖα Λατρείᾳ», ὁ.π., σσ. 55-59.

64. Δ. ΒΑΚΑΡΟΥ (Πρωτ/ρου), Τὸ θεῖον κήρυγμα, σ. 89.

χωρὶς νὰ συμμετέχει στὸ κηρυκτικὸ τῆς τιμῆμα (βιβλικὰ ἀναγνώσματα, κήρυγμα κ.λπ.). Στὴ θεία Λειτουργία ὁ πιστὸς καθοδηγεῖται ἀπὸ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς καθ' ὁδὸν πρὸς μιὰ πλήρη ἐπίγνωση τῆς θείας ἀποκαλύψεως»⁶⁵.

Ὅποιαδήποτε προσπάθεια ἀποσύνδεσης τῶν δύο τραπεζῶν δὲν ἔχει ἱστορικὸ καὶ θεολογικὸ ἔρεισμα. Παλαιότερα, ἴσως καὶ σήμερα, πολλοὶ πιστοὶ μετὰ τὰ ἀναγνώσματα ἀποχωροῦσαν, ὡς νὰ εἶναι κατηχούμενοι, ὡς ἀνάξιοι δῆθεν νὰ μετὰσχουν τοῦ ποτηρίου τῆς ζωῆς. Ἡ παράδοσί μας ὅμως θέλει τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ παρόντα σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς θείας Λειτουργίας⁶⁶, νὰ ἀκούει τὰ βιβλικὰ κείμενα, νὰ ἀκούει τὶς εὐχὰς ποὺ καὶ αὐτὲς ἔχουν κηρυκτικὸ χαρακτῆρα⁶⁷, καὶ προετοιμασμένος ὅπως πρέπει νὰ προσέρχεται συχνὰ στὸ ποτήριον τῆς ζωῆς⁶⁸. «Ὁ Λόγος –γράφει ὁ π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν– συνάγει τὴν Ἐκκλησία γιὰ νὰ σαρκωθεῖ μέσα τῆς. Τὸ μυστήριον, χωρισμένο ἀπὸ τὸν λόγο, κινδυνεύει νὰ θεωρηθεῖ μαγικὴ πράξις, ἐνῶ ὁ λόγος δίχως τὸ μυστήριον κινδυνεύει νὰ ὑποβαθμισθεῖ σὲ δόγμα. Τελικὰ, ὁ λόγος ἐρμηνεύεται ἀκριβῶς μέσῳ τοῦ μυστηρίου, ἐπειδὴ ἡ ἐρμηνεία τοῦ λόγου ἐπιβεβαιώνει τὸ γεγονός πὼς ὁ Λόγος ἔγινε ἡ ζωὴ μας. “Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν ... πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας” (Ἰω. 1, 14). Τὸ μυστήριον εἶναι ἡ μαρτυρία Του· σ’ αὐτὸ βρίσκεται ἡ πηγὴ, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ θεμέλιον τῆς ἀποκάλυψης καὶ τῆς κατανόησης τοῦ λόγου, ἡ πηγὴ καὶ τὸ κριτήριον τῆς θεολογίας. Μόνο σ’ αὐτὴ τὴν ἀδιάσπαστη ἐνότητα λόγου καὶ μυστηρίου μποροῦμε νὰ κατανοήσουμε ἀληθινὰ

65. Ι. ΒΡΙΑ - Π. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ, Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Μαρτυρία, ἐκδ. «Τέριος», Κατερίνη 1989, σ. 46. Βλ. καὶ Π. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ, «Ὁ βιβλικὸς χαρακτῆρας τῆς Ὁρθόδοξης Λατρείας», ἐν Ἱερουργεῖν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ Ἁγία Γραφὴ στὴν Ὁρθόδοξη Λατρεία, σ. 54.

66. Π. Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ, «Ἡ περὶ τῆς ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν τῆς θείας Λειτουργίας παράδοση καὶ οἱ σχετικὲς ἀπόψεις τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου», ἐν Θεολογία 80 (Ἰούλ.-Σεπτ. 2009) τεύχ. 3, σσ. 71-92.

67. Δ. ΒΑΚΑΡΟΥ (Πρωτ/ρου), Τὸ θεῖον κήρυγμα, σσ. 91-97.

68. Βλ. σχετικὰ Ν. ΣΚΡΕΤΤΑ (Ἀρχιμ.), Ἡ θεία Εὐχαριστία καὶ τὰ πρόνομα τῆς Κυριακῆς κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν Κολλυβάδων [Σειρά: Κανονικὰ καὶ Λειτουργικὰ 7], ἐκδ. «Μυθονία», Θεσσαλονίκη 32008.

τὸ νόημα τῆς πρότασης, πὼς μόνο ἡ Ἐκκλησία διαφυλάσσει τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς Γραφῆς. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἡ ἀναγκαία ἔναρξη τῆς Εὐχαριστίας ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο μέρος τῆς Λειτουργίας - τὸ Μυστήριον τοῦ Λόγου, ποὺ βρῖσκει τὸ πλήρωμα καὶ τὴν ὀλοκλήρωσίν του στὴν προσφορά, στὸν καθαγιασμὸ καὶ στὴ μετάδοση τῶν εὐχαριστιακῶν Δώρων στοὺς πιστούς»⁶⁹.

Αὐτὴ ἡ ἐνότητα Λόγου καὶ Μυστηρίου στὴ θεία Λειτουργία ἐξήρθη ἀκόμη περισσότερο σὲ συγκεκριμένα λειτουργικὰ πλαίσια μὲ τὴν ἀπὸ τοὺς 5ο-7ο αἰ. διαμόρφωση τῶν δύο Εἰσόδων, τῆς πρώτης καὶ τῆς δεύτερης ποὺ ἀργότερα (14ο αἰ.) γιὰ πρακτικούς λόγους μετονομάστησαν σὲ «μικρὴ Εἴσοδος» καὶ σὲ «Μεγάλῃ Εἴσοδο»⁷⁰. Κατὰ τὴν πρώτην εἴσοδον, αὐτὴν ποὺ στοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ὁ κληρὸς καὶ ὁ λαὸς εἰσέρχοντο ἀπὸ κοινοῦ ἀπὸ τὸ νάρθηκα στὸ καθολικὸ τοῦ ναοῦ, προκειμένου νὰ ἀρχίσει ἡ θεία Λειτουργία, τὸ τυπικὸ προέβλεπε τὴν μεταφορὰ τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου ἀπὸ τὸ σκευοφυλάκιον ποὺ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸ, στὸ αἶθριον, καὶ τὴν τοποθέτησίν του στὸν ἄμβωνα γιὰ τὴν ἀνάγνωσίν του. Ἡ λιτανεὶα αὐτὴ συνοδευόταν ἀπὸ ἕνα ψαλμὸ, τὸν 79ο: «Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες...», μὲ ἐφύμνιον τὸν τρισάγιον ὕμνον⁷¹.

Μὲ τὴν ἐξέλιξιν βεβαίως ποὺ συνέβη στὴ θεία Λειτουργία καὶ κυρίως μὲ τὴν ἀπὸ τὸν 8ο μ.Χ. αἰ. πλήρη διαμόρφωση τοῦ τμήμα-

69. *Εὐχαριστία. Τὸ μυστήριον τῆς Βασιλείας*, σσ. 95-96.

70. Βλ. J. MATEOS, *La célébration de la parole dans la liturgie byzantine* [Orientalia Christiana Analecta 191], Roma 1971. R. F. TAFT, *The Great Entrance*, Roma 1978. I. Β. ΚΟΓΚΟΥΛΗ - Χ. Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ - Π. Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ, *Ἡ θεία Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου* [Θεία Λατρεία καὶ Παιδεία 1], ἐκδ. «Λυδία», Θεσσαλονίκη ⁵2002, σσ. 137-141· 155-159. J. MATEOS, «Ἡ Μικρὰ Εἴσοδος τῆς θείας Λειτουργίας», ἐν *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 56 (1973) 365-381.

71. I. Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα ³1989, σσ. 46-50. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Λειτουργικὴ Α'. Εἰσαγωγή στὴ θεία Λατρεία*, Θεσσαλονίκη ³2000, σσ. 219-220. I. Β. ΚΟΓΚΟΥΛΗ - Χ. Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ - Π. Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ, ὅ.π., σσ. 137-142. Π. Ν. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Αἱ Τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας*, Ἀθήναι 1982, σσ. 37-40.

τος τῶν ἀντιφώνων τὸ ἀρχικὸ νόημα τῆς πρώτης εἰσόδου τῆς ἀγίας συνάξεως⁷² χάθηκε. Τὸ Εὐαγγέλιο βρίσκεται ἐπάνω στὴν Ἁγία Τράπεζα, τὸν τάφο καὶ τὸ θρόνο τοῦ Χριστοῦ⁷³. Ὁ λαὸς εἶναι ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ καὶ οἱ ἱερεῖς ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος. Ἀπὸ ἐκεῖ ξεκινᾷ ἡ λιτανεία μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου, προπορευομένης ἀναμμένης λαμπάδας, ὡς σύμβολο τοῦ θείου φωτός⁷⁴, καὶ καταλήγει πάλι στὸ ἱερὸ βῆμα, ἀφοῦ στὸ κέντρο τοῦ ναοῦ εὐλογηθεῖ ἡ εἴσοδος καὶ γίνει ἡ ὑψωση τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ εἴσοδος λοιπὸν ποὺ γίνεται εἶναι εἴσοδος στὸ ἱερὸ βῆμα καὶ ὄχι εἴσοδος τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ στὸ ναό⁷⁵. Ἀπὸ τὸ ρεαλισμὸ αὐτῆς τῆς πράξης περάσαμε στὴ συμβολικὴ της διάσταση⁷⁶. Ἔτσι, κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο τὸν ὁμολογητῆ, ἡ εἴσοδος στὸ ναὸ τοῦ Ἐπισκόπου, ὡς προεστῶτος τῆς συνάξεως, εἶναι εἰκόνα καὶ τύπος «τῆς πρώτης τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ διὰ σαρκὸς εἰς τὸν κόσμον τοῦτον παρουσίας» καὶ τὰ ἀναγνώσματα ὑποδηλώνουν «τὰς θείας καὶ μακαρίας τοῦ παναγίου Θεοῦ βουλήσεις τε καὶ βουλὰς»⁷⁷. «Τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ εὐαγγελικὰ ρήμα-

72. I. B. ΚΟΓΚΟΥΛΗ - Χ. Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ - Π. I. ΣΚΑΛΤΣΗ, ὁ.π., σ. 142.

73. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Ἑρμηνεία περὶ τε τοῦ θείου Ναοῦ*, PG 155, 704D, 705AB. Βλ. καὶ I. M. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Λειτουργικὴ Α΄. Εἰσαγωγὴ στὴ θεία Λειτουργία*, σ. 76. Α. ΣΜΕΜΑΝ, ὁ.π., σ. 98: «Μὲ τὴν κατάπαυση ὁμως τῶν διαγωγῶν καὶ τὴν ἐμφάνιση τῶν λαμπρῶν χριστιανικῶν βασιλικῶν, ὁ χώρος γιὰ τὴ φύλαξη τοῦ Εὐαγγελίου ἔγινε φυσικὰ ὁ ναός, καὶ συγκεκριμένα τὰ "ἅγια τῶν ἁγίων" του, ἡ Ἁγία Τράπεζα».

74. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Διάλογος ... ΤΜΑ΄*, PG 155, 616C. Πρβλ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ (Ψευδ.), *Λόγος περιέχων τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἅπασαν ἱστορίαν καὶ λεπτομερῆ ἀφήγησιν πάντων τῶν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ τελουμένων* 13, PG 87³, 3993C: «Τὰ κηρία ὀψικεύοντα ἐν τῇ εἰσόδῳ, δεικνύουσι τὸ θεῖον φῶς».

75. I. M. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας*, τόμ. Β΄, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθῆνα 1989, σσ. 46-50.

76. Κ. ΚΑΡΑΪΣΑΡΙΑΔΗ, «Ἡ θεία Λειτουργία ἀπὸ τὰ σύμβολα στὴν πραγματικότητα», ἐν *Θεολογία* 79 (2004) 480-481. Βλ. καὶ ΙΩΑΝΝΟΥ (Μητροπ. Περγάμου), «Εὐχαριστία καὶ βασιλεία τοῦ Θεοῦ», ἐν *Σύναξη* 49 (1994) 17-18.

77. *Μυσταγωγία*, Εἰσαγωγὴ - σχόλια πρωτ/ρος Δημ. Στανιλοάε, μετάφ. Ἰγνάτιος Σακαλῆς, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθῆνα 1973, σσ. 174, 180.

τα αὐτοῦ εἰσι τοῦ Χριστοῦ», κατὰ τὸν ἅγιο Συμεὼν Θεσσαλονίκης⁷⁸. Ἔχουμε τὴν ὥρα αὐτὴ ἀληθινὴ θεοφάνεια⁷⁹ καὶ εἰκόνα τῆς ἐμφάνισης τοῦ ἀναστάντος Κυρίου, ποὺ ἐκπληρῶνει τὴν ὑπόσχεσή Του: «οὔ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν»⁸⁰.

Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ τὴν ὥρα τῆς εἰσόδου καὶ τῆς ἀνάγνωσης τοῦ Εὐαγγελίου προαναγγέλλει καὶ ὁ Ἀπόστολος, ὁ ὁποῖος ὡς λειτουργικὸ βιβλίον βρίσκεται στὸ ἀναλόγιο, στὸ χορὸ, καὶ ὄχι στὸ βῆμα⁸¹. «Ὁ ἀπόστολος καὶ αὐτόπτης καὶ ὑπουργὸς τοῦ Χριστοῦ βοᾷ κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ»⁸². Προηγεῖται δὲ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι οἱ Ἐπιστολῆς εἶναι τὰ ἀρχαιότερα βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀπὸ ἱστο-

Βλ. καὶ ΙΩΑΝΝΟΥ (Μητρ. Περγάμου), «Εὐχαριστία καὶ βασιλεία τοῦ Θεοῦ», ὅ.π., σ. 17.

78. Διάλογος ..., Η', PG 155, 293C. «Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνος διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ὁράται φθεγγόμενος». Βλ. Ἑρμηνεία, κεφ. ξθ', PG 155, 724C. Τὸ Χριστὸ δηλώνει κατὰ τὸν ἱερὸ Καβάσιλα τὸ ἱερὸ Εὐαγγέλιο. Βλ. *Εἰς τὴν θείαν Λειτουργίαν*, Κ', SC 4bis, 146 (1): «Διὰ γὰρ τοῦ εὐαγγελίου ὁ Χριστὸς δηλοῦται». (= PG 150, 412C).

79. ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Ἱστορία Ἐκκλησιαστικὴ καὶ Μυστικὴ Θεωρία*, PG 98, 412D-413A: «Τὸ εὐαγγέλιον ἐστὶν ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν ὠράθη ἡμῖν οὐκέτι διὰ νεφελῶν καὶ αἰνιγμάτων λαλῶν ... ἀλλ' ἐμφανῶς ὡς ἄνθρωπος ἀληθῶς ἐφάνη καὶ ὠράθη ἡμῖν, ὡς πρᾶξ καὶ ἥσυχος βασιλεύς, ὁ πρὶν καταβάς ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον ἀφορητί. "Καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ"...». Πρβλ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ (Ψευδ.), ὅ.π., 18, PG 87³, 3397D, 4000A: «Τὸ εὐαγγέλιον ἐστὶ μνηστικὸν τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν ὠράθη ἡμῖν οὐ δι' αἰνιγμάτων, ἀλλ' ἐμφανῶς». I. Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, «Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ θείᾳ Λατρείᾳ», ὅ.π., σ. 50. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἀπαντήσεις εἰς λειτουργικὰς ἀπορίας*, τόμ. Ε', ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2003, σ. 351.

80. Ματθ. 18, 20. Πρβλ. Α. ΣΜΕΜΑΝ, ὅ.π., σ. 99.

81. I. Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Ἀπαντήσεις εἰς λειτουργικὰς ἀπορίας*, τόμ. Α', ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα ⁴1991, σσ. 220-222. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἀπαντήσεις εἰς λειτουργικὰς ἀπορίας*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα ³1989, σ. 162. I. Β. ΚΟΓΚΟΥΛΗ - Χ. Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ - Π. I. ΣΚΑΛΤΣΗ, ὅ.π., σ. 147.

82. ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ὅ.π., PG 98, 412A.

ρικῆς ἀποψῆς καὶ στὴ θεία Λατρεία πρῶτα εἰσῆλθε ἡ ἀνάγνωσις τῶν Ἐπιστολῶν καὶ κατόπιν τῶν Εὐαγγελίων⁸³, ἀφ' ἑτέρου δὲ γιὰ νὰ ἐξαρθεῖ τὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα⁸⁴. «Πρῶτον μὲν ὁ Ἀπόστολος, ἔπειτα δὲ τὸ εὐαγγέλιον κηρύσσεται. Ὅτι πρῶτον μὲν ἐνισχυθέντες ἐξαπεστάλησαν οἱ μαθηταί· εἶτα τὴν οἰκουμένην περιδραμόντες, τὸ Εὐαγγέλιον ἐκήρυξαν»⁸⁵. Τὴν παρουσία αὐτῆς τῆς χάριτος ποὺ τὸ Εὐαγγέλιο ἔφερε στὸν κόσμον καὶ συνεχίζει νὰ φέρνει σὲ κάθε εὐχαριστιακὴ καὶ λατρευτικὴ σύναξη δηλώνουν καὶ τὰ Προκειμένα ποὺ προηγούνται τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ ψάλλονται προκειμένου νὰ μᾶς προετοιμάσουν γιὰ τὸ ἄκουσμα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ⁸⁶.

Αὐτὸ τὸ ἄκουσμα τὸ εἰς ἐπίκοον τοῦ λαοῦ καὶ μὲ συγκεκριμένες προϋποθέσεις ὀρθῆς ἀνάγνωσις γινόμενον⁸⁷ συμβάλλει τὰ μέγιστα στὴν ἱεραρχία τοῦ θείου λόγου. Τὴν ὥρα αὐτὴ λειτουργεῖται τὸ μυστήριον τῆς διὰ τῶν Γραφῶν διακήρυξης τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντος Λόγου τοῦ Θεοῦ⁸⁸ καὶ παρατίθεται ἡ τράπεζα τῆς «κοινωνίας τοῦ λόγου», μὰ καὶ ἡ Βίβλος ἔχει σπέρματα ζωῆς μὲ τὰ ὁποῖα τρεφόμεστε, ὅπως τρεφόμε-

83. I. M. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Ἀπαντήσεις εἰς λειτουργικὰς ἀπορίας*, τόμ. Β', σ. 165.

84. I. M. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, ὁ.π., σσ. 164-168.

85. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Ἐρμηνεία*, κεφ. ξς', PG 155, 724BC. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Διάλογος ...*, ἡΓ', PG 155, 293C: «Καὶ εὐθύς τοῦ Ἀποστόλου ἡ θεία ἀνάγνωσις, ὅτι ἀνεληθὼν Χριστός, τοὺς μαθητὰς ἀπέστειλε κηρύξαι τῷ κόσμῳ παντὶ τὸν Κύριον. Εἶτα τὸ ἱερὸν ἐπ' ἄμβωνος μετὰ τὸ Ἀλληλοῦα κηρύττεται Εὐαγγέλιον, ὅτι τοῦτο ἀπελθόντες ἐκήρυξαν οἱ ἀπόστολοι». Πρβλ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, *Εἰς τὴν θεϊαν Λειτουργίαν*, 22, SC 4bis, 156 (5): «Τί οὖν μὴ πρῶτον τὸ Εὐαγγέλιον; Ὅτι τελειωτέρας ἐστὶ φανερώσεως σημαίνει τὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ἢ τὰ δι' ἀποστόλων λεγόμενα».

86. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΔΙΔΩΝ, *Προθεωρία κεφαλαιώδης περὶ τῶν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ γινόμενων συμβόλων καὶ μυστηρίων*, PG 140, 437C. Βλ. καὶ I. B. ΚΟΓΚΟΥΛΗ - Χ. Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ - Π. I. ΣΚΑΛΤΣΗ, ὁ.π., σσ. 149-150.

87. Α. Θ. ΒΟΥΡΛΗ, «Ὁ τρόπος ἀναγνώσεως - ἐκφωνήσεως τῶν ἀγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων», ἐν *Ἱεραρχεῖν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ Ἁγία Γραφή στὴν Ὁρθόδοξη Λατρεία. Πρακτικὰ Ἐ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων*, Ἀθήνα 2004, σ. 426 ἔξ.

88. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ὀμιλία Κ'*, PG 151, 272CD.

στε μὲ τὴ θεία Εὐχαριστία⁸⁹. Τὰ ρήματα τῶν Γραφῶν, γράφει ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, εἶναι σὰν τὰ λευκανθέντα ἱμάτια τοῦ ἐν τῷ ὄρει μεταμορφωθέντος Χριστοῦ. Ἀποτελοῦν δηλαδὴ τὴν αἰσθητὴ εἰκόνα τῆς παρουσίας Του, καθόσον «τὰ σωματικὰ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις δεδήλωται»⁹⁰. Ἀποκαλύπτουν «τὸν ἐν αὐτοῖς ὄντα τε καὶ καλυπτόμενον ..., Λόγον»⁹¹ καὶ φωτίζουν τὴ θεότητά Του ἢ ὅποια κατοικεῖ ὅλη «ἐν αὐτῷ ... σωματικῶς»⁹².

Ἡ Λειτουργία λοιπὸν τοῦ Λόγου, ὅπως καὶ ὀλόκληρη ἡ θεία Λειτουργία, ὡς προέκταση τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐνσαρκώσεως⁹³, εἶναι μία θεοφάνεια⁹⁴. Φανερώνεται ὁ Χριστὸς «οὐκέτι διὰ νεφελῶν

89. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, *Στρωματεῖς* 1, 1, PG 8, 892C-708B.

90. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, *Ἀποσπάσματα*, 6, ΒΕΠΕΣ 8, 377 (5-6). Πρβλ. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην*, 14, ΒΕΠΕΣ 11, 259 (24).

91. *Φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ ἐρωτήματα*, τόμ. Α', Εἰσαγωγή - Σχόλια πρῶτ/ρος Δημήτριος Στανιλοάε, μετάφραση Ἰγνάτιος Σακαλῆς, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθῆναι 1978, σ. 306.

92. Κολ. 2, 9.

93. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, *Εἰς τὴν θεῖαν Λειτουργίαν* IB', SC 4bis, 104 (10): «Ταύτης δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου μυσταγωγία ἐστὶ τὰ τελούμενα». (= PG 150, 392D). Βλ. καὶ ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Διάλογος ...*, ΠΗ', PG 155, 265C-267A: «Τὸ μυστήριον δὲ τῆς σαρκώσεως καὶ τοῦ πάθους κηρύττεται, καὶ τὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὧδε ἐκτυποῦνται καὶ τῆς σταυρώσεως ... αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐξεικονιζόμενος, τὸν ἀναρχόν τε καὶ ἀτελεύτητον Λόγον σεσαρκωμένον πάντων ὁμοῦ δεικνύντων, καὶ Θεὸν ὄντα καὶ καθ' ἡμᾶς ὀφθέντα, καὶ σαρκωθέντα ἀληθῶς καὶ παθόντα, καὶ τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὄντα, καὶ ἐν μορφῇ ἀνθρώπου γενόμενον».

94. Ν. Α. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Οἰκουμενικὴ Θεολογία. Ἐκθεση τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Προϋποθέσεις ἐνὸς οἰκουμενικοῦ διαλόγου* [Φιλοσοφικὴ καὶ Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη - 55], ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 406-407: «Θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι στὴ θεία Λειτουργία μὲ δραματικὸ τρόπο ἄπειρου κάλλους καὶ θαυμαστῆς τέχνης, ὑψηλῆς αἰσθητικῆς, μὲ ἄλλα λόγια φιλοκαλίας, παριστάνεται ἀπτά, συγκεκριμένα, αἰσθητὰ, νοητὰ ὀλάκερη ἢ ἱστορία τῆς θείας οἰκονομίας, ἀπὸ τὴ δημιουργία ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀπὸ τὸν παραπεσόντα ἀνθρώπο ὡς τὶς ὑψηλές φάσεις τοῦ κοσμοσωτήριου ἔργου, μὲ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴ διδασκαλία του, τὴ σταυρικὴ θυσία, τὴν ἀνάσταση καὶ τὸν τελικὸ θρίαμβο τῆς βασιλείας του. Μὲ ἄλλα λόγια σ' αὐτὴ τὴ λειτουργικὴ καὶ τελετουργικὴ παράσταση ὁ Χριστός,

καὶ αἰνιγμάτων λαλῶν ἡμῖν, ὡς ποτε τῷ Μωϋσεῖ, διὰ φωνῶν καὶ ἀστραπῶν καὶ σαλπίγγων, ἤχῳ καὶ γνώφῳ καὶ πυρὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἢ τοῖς πάλαι προφήταις, ἀλλ' ἐμφανῶς ὡς ἄνθρωπος ἀληθῶς ἐφάνη καὶ ὠράθη ἡμῖν, ὡς πραῦς καὶ ἥσυχος βασιλεύς»⁹⁵. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ Εὐαγγέλιο, τὸ «σῶμα» τοῦ ἀποκαλυπτομένου Λόγου τοῦ Θεοῦ⁹⁶. Εἶναι ἡ ζωντανὴ μαρτυρία τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ, τῶν ἐντολῶν, τῶν νόμων, ἀλλὰ καὶ τῶν παθῶν, τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀνάστασής Του⁹⁷. Ὁλόκληρο τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας βιώνεται καὶ μέσα ἀπὸ τὴν πρώτην τράπεζαν τῆς θείας Λειτουργίας, τὴν τράπεζαν τοῦ λόγου καὶ τῶν ἀναγνωσμάτων, τὰ ὅποια κηρύσσουν «τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ»⁹⁸ καὶ μᾶς προκαθαίρουν «πρὸ τοῦ μεγάλου τῶν μυστηρίων ἀγιασμοῦ»⁹⁹. Αὐτὸς ποὺ δὲν βλέπει στὴ βάση αὐτῆ τὸν νοῦ τῶν Γραφῶν, γράφει ὁ Ὁριγένης, εἶναι τυφλός¹⁰⁰, ὅπως ἀκριβῶς καὶ αὐτὸς ποὺ δὲν κοινωνεῖ ἀξίως εἶναι ἀσθενής¹⁰¹. Ἡ ἀναίμακτον δηλαδὴ ἱερουργία καὶ

ἀποκαλύπτοντας ἐν δόξῃ τὴν Ἁγία Τριάδα, μᾶς πλησιάζει αἰσθητὰ καὶ νοητὰ ὡς προφήτης, ὡς ἀρχιερέας καὶ ὡς βασιλιάς. Τοῦτα τὰ θεῖα ἀξιώματα εἶναι ἡ μοναδικὴ ἐγγύση τῆς σωτηρίας μας. Κι ὅλα αὐτὰ τὰ ζοῦμε, δοξολογώντας, ὑμνώντας καὶ προσευχόμενοι στὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα, στὴν ἀγιοπνευματικὴ αὐτὴ γέυση τῆς θείας Λειτουργίας».

95. ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ὁ.π., PG 98, 412D-413A. Πρβλ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ (Ψευδ.), ὁ.π., PG 87³, 3887D-4000A: «Τὸ εὐαγγέλιον ἐστὶ μνηστικὸν τῆς παρουσίας Χριστοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν ὠράθη ἡμῖν οὐ δι' αἰνιγμάτων, ἀλλ' ἐμφανῶς». Βλ. καὶ Ι. Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, «Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ θεῖα Λατρείᾳ», ὁ.π., σ. 50.

96. Α. ΠΑΝΩΤΗ, «Ὁ "σωματικὸς" Λόγος τοῦ Θεοῦ στὴ θεία Λατρεία μας», ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ 1-16.2.1995, στήλη «Λειτουργικά».

97. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ (Ψευδ.), ὁ.π., 18, PG 87³, 4000A: Τὸ εὐαγγέλιον «δηλοῖ οὖν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ τοὺς λόγους, τὰς ἐντολάς, τοὺς νόμους οὓς ἡμῖν ἔθετο, τὰ πάθη, τὴν ταφήν, τὴν ἀνάστασιν». Πρβλ. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Διάλογος... ἤ', PG 155, 292CD.

98. Ματθ. 24, 14.

99. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΑ, Εἰς τὴν θεῖαν Λειτουργίαν, ΚΒ', SC 4bis, 156 (4) = PG 150, 416D.

100. Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον 11, PG 13, 945CD.

101. Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον 11, PG 13, 948D. Πρβλ. Α' Κορ. 11, 30: «Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι καὶ κοιμῶνται ἱκανοί».

θυσία προϋποθέτει τὴν τοῦ λόγου ἱερουργία καὶ διδαχή¹⁰². Καὶ τὰ δύο συνιστοῦν τὴν θεόσοφον μυσταγωγίαν¹⁰³, ἡ ὁποία ἀγιάζει, φωτίζει καὶ τρέφει τοὺς πιστοὺς «ἵνα ζῶν ἔχωσιν καὶ περισσὸν ἔχωσιν»¹⁰⁴.

102. Δ. ΒΑΚΑΡΟΥ (Πρωτ/ρου), *Τὸ θεῖον κήρυγμα*, σ. 89: «Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι παρὰ αὐτὰ τὰ δύο, ὁ ἄμβωνας καὶ ἡ ἅγια Τράπεζα, ἡ ἱερουργία τοῦ λόγου καὶ ἡ λειτουργία τῶν θείων Μυστηρίων. Ἡ Ἐκκλησία στὸν αἰῶνα λειτουργεῖ, καὶ ὅταν κηρύττει τὸ λόγο καὶ ὅταν ἐπιτελεῖ τὴν ἀναίμακτη ἱερουργία».

103. ΦΩΤΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Ἐπιστολὴ Η΄*, PG 102, 656. Κατὰ τὸν ἱερὸ Καβάσιλα, τὸ μυστήριον τῆς τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας «σημαίνεται μὲν διὰ τῆς θυσίας αὐτῆς, σημαίνεται δὲ καὶ διὰ τῶν πρὸ τῆς θυσίας καὶ τῶν μετὰ τὴν θυσίαν τελουμένων καὶ λεγομένων. Ἡ μὲν γὰρ θυσία τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλει καὶ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀνάληψιν, ὅτε τὰ τίμια δῶρα εἰς αὐτὸ τὸ Κυριακὸν μεταβάλλει σῶμα, τὸ ἀναστάν, τὸ εἰς οὐρανὸν ἀνεληλυθός. Τὰ δὲ πρὸ τῆς θυσίας, τὰ πρὸ τοῦ θανάτου, τὴν παρουσίαν, τὴν ἀνάδειξιν, τὴν τελείαν φανέρωσιν», SC 4bis, 128 (2-4).

104. Ἰω. 10, 10.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ

«ΙΕΡΟΥΡΓΟΙ ΚΑΙ ΦΙΛΟΘΕΑΜΟΝΕΣ»
ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

ΔΕΣΠΟΙΝΑΚΥΡΙΑΚΙΔΗ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΚΑΙ ΥΜΝΟΛΟΓΙΚΑ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ - 1
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ: ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι. ΣΚΑΛΤΣΗΣ

LITURGICAL AND HYMNOLOGICAL PARALLELS - 1
DEPARTMENT DIRECTOR: PANAGIOTIS I. SKALTSIS

ISBN: 978-618-5105-05-1

© 2014

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ

Παναγίας Δεξιᾶς 7 – Τ.Κ. 546 35, Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310 200.376, 2310 200367 - Fax: 2310 200 395

info@dkyriakidis.gr
www.dkyriakidis.gr

Εικόνα έξωφύλλου: Ανάληψη, Κώδικας ΝΣ 507, τετραευάγγελο, φ. 200α,
β' μισό 13^{ου} αἰ. Βλ. Γ. Γαλάβαρη, *Τερά Μονῆ Ἰβήρων*.
Εἰκονογραφημένα Χειρόγραφα, Ἅγιον Ὄρος 2000, σσ. 82-83.

Σχεδίαση έξωφύλλου: Νικόλαος Σπυριδῆς
Τηλ. - Fax: 2320.608757

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ: Σταυρούλα Ὁμουρίδου
Σαρανταπόρου 34 – Θεσσαλονίκη: Τηλ. 2310.839080

Ἡ πνευματικὴ ἰδιοκτησία ἀποκτᾶται χωρὶς καμία διατύπωση καὶ χωρὶς τὴν ἀνάγκη
ρήτρας ἀπαγορευτικῆς τῶν προσβολῶν της. Πάντως, κατὰ τὸ Ν. 2121/1993 καὶ τὴ
διεθνή σύμβαση τῆς Βέρνης (ποὺ ἔχει κυρωθεῖ μὲ τὸν Ν. 100/1975) ἀπαγορεύεται ἡ
ἀναδημοσίευση καὶ γενικὰ ἡ ἀναπαραγωγή τοῦ παρόντος ἔργου, μὲ ὅποιονδήποτε
τρόπο (ἠλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοτυπικό, ἠχογράφησης ἢ ἄλλο), τμηματικὰ ἢ πε-
ριληπτικὰ, στὸ πρωτότυπο ἢ σὲ μετάφραση ἢ ἄλλη διασκευή, χωρὶς γραπτὴ ἄδεια
τοῦ ἐκδότη.